

Catharina J. Garrelds

A painting of a young man and woman smiling warmly. The man is in the foreground, slightly to the right, with his arm around the woman. The woman is behind him, also smiling. The background is a textured, warm orange and yellow wash. The overall mood is intimate and affectionate.

Het boek des
levens

Het boek des levens

Catharina J. Garrelds

Het boek des levens

Uitgeverij De Rode Tulp

Dit is een roman. De personages en situaties in deze roman zijn verzonnen en enige gelijkenis met bestaande personen of situaties berust dan ook geheel op toeval.

ISBN 978-94-6260-226-7
NUR 344

© 2018 Uitgeverij De Rode Tulp, Amsterdam
Imprint van Uitgeverij De Graveinse Abeel
www.uitgeverijderodetulp.nl
mail@uitgeverijderodetulp.nl

Omslagontwerp/bewerking: Uitgeverij De Rode Tulp
Omslagfoto: © Depositphotos/Uitgeverij De Graveinse Abeel
Auteur: Catharina J. Garrelds
Dit boek is ook te verkrijgen als groteletterboek.

De grondstof van het papier van dit boek is afkomstig van verantwoord beheerde bossen om wereldwijd de bossen te behouden.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door middel van druk, fotokopie, film, geluidsband of op welke andere wijze dan ook en/of opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De verklarende woordenlijst van
dialectwoorden en vreemde
woorden staat achterin dit boek.

Hoofdstuk 1

“Heeft de bakker de stoetbomen al afgeleverd?” vroeg Wiefje, terwijl ze haar handen wreef.

“Ja, opoe, allang,” zei Nini, haar kleindochter.

“Vanochtend al.”

“Als er maar niet te weinig zijn, de bakker kan nogal eens zo zuinig zijn,” vond Wiefje.

“Niet met stoetbomen, opoe, maak je daar maar geen zorgen over.”

“Maar straks heeft Edzo niks.”

Nini lachte en zei: “De schoolmeester weet toch hoeveel kinderen hij heeft? En dat getal heeft hij doorgegeven aan de bakkerij. En die heeft net zoveel stoetbomen gebakken als er kinderen zijn. En vervolgens heeft de bakkersknecht, samen met de zoon van de bakker, de stoetbomen afgeleverd. Vanochtend vroeg.”

“Maar toch...” zei Wiefje.

Nini haalde haar schouders op en ging door met het verstelwerk waar ze mee bezig was; sokken. Die waren van haar pa, Arie Baas, en het waren zijn sokken. Hoewel Arie herenboer was van de heerboerderij Ahlers, was het de gewoonte op de heerboerderij Ahlers, dat iedereen meewerkte. Op sommige andere heerboerderijen deden de dochters niets, maar dat was niet de stijl van Arie en zijn vrouw Oda. Die vonden dat als je gezond was en twee handen had, dat je die dan ook moest laten wapperen. En het was niet dat ze geen geld hadden of dat ze een tekort hadden aan personeel, dat ze dat vonden. Nee, het was omdat ze van mening waren dat werken goed voor je was. IJdel gedrag behaagde God niet, zo hield Oda altijd iedereen voor. Werken was goed voor de mens, want als je niet werkte, dan gingen je gedachten maar met je aan de haal, en dat was nergens goed voor.

Haar moeke Oda was heel praktisch ingesteld, zo bedacht Nini zich, maar wat haar moeke zich niet had bedacht, was dat je ook kon nadenken terwijl je werkte! Misschien dacht haar moeke niet zoveel na, dat wist Nini niet, maar ze wist wel dat

werken en denken heel goed samen konden gaan. Haar moeke zou vast gezegd hebben dat dat maar ijdele praat was, maar Nini wist zeker dat als je iets gekregen had van God, dat Hij je dat niet zomaar had gegeven; Hij verwachtte dan dat je daar iets mee deed.

Met haar opoe kon Nini het daar goed over hebben. Opoë Wiefje begreép zulke dingen gewoon, maar die had dan weer andere eigenschappen die niet zo leuk waren, zoals haar onzekerheid. Ze vroeg altijd zes keer hetzelfde en soms werd Nini daar wel moe van. Maar, zo bedacht Nini zich, terwijl ze met de stopwol het gat op de hiel van de sok dichtte, zo had iedereen natuurlijk wel wat. Ze streek haar blonde haren achter haar oren en keek naar Wiefje. Die had donker haar, bijna zwart, en donkere ogen, daar waar Nini blauwe ogen had. Ook hun bouw was heel anders; die van Wiefje klein, gedrongen en gezet, en die van Nini vrij lang en vrij dun.

“Heeft Oda wel genoeg geld gegeven voor de stoetboom?” vroeg Wiefje.

“Ja, opoe, dat heeft je ze toch zelf verteld?”

“Jawel, maar je weet maar nooit...”

“Het was genoeg voor de hele klas!”

“Maar toch...”

Nini kon soms niet begrijpen hoe Wiefje dacht. Wiefje was Arie's stiefmoeke en ze was met Arie's pa gehuwd, die zoveel bunders goede Groningse klei had gehad dat het geld bijna uit de hemel omlaag regende. En dan was er ook nog eens een klein kapitaal aan sieraden die via zijn voorvaders bij hem terecht was gekomen. Er was altijd genoeg geld, ook op de bank, zo had Nini vernomen. Maar ondanks dat, ondanks het feit dat er nooit tekorten waren geweest, had Wiefje toch altijd het gevoel dat het niet genoeg was. Nini had er weleens naar gevraagd, en daarop had Wiefje gezegd dat als je de oorlog had meegemaakt, dat je dan altijd bang was dat zoiets nog eens kon gebeuren en dat je niet genoeg had. Wiefje kwam namelijk niet uit Groningen, maar uit België. Haar echte naam was Wivina, maar ze werd al heel lang Wiefje genoemd.

Wiefje had in Leuven gewoond, dat vrijwel vernield en platgebrand was door de Duitsers op 29 augustus 1914. Daarbij kwam vrijwel heel Wiefje's familie om; haar man, haar ouders, haar zoontje en haar jongere broertje. De enige die het overleefden, waren Wiefje en haar toen zevenjarige dochtertje Oda. De huizen waar haar ouders en zij met haar man en kinderen woonden, werden in de brand

gestoken. Ze waren niet de enige slachtoffers, want er werden ruim duizend huizen verbrand en er stierven ruim tweehonderd burgers op die noodlottige dag.

Met niets meer dan de kleren aan hun lijf vluchtten Wiefje en Oda naar Nederland. Ze belandden uiteindelijk in Groningen, waar Wiefje op de boerderij van Tjaart, Arie's pa, een warm welkom had gevonden. Tjaart had zijn vrouw verloren toen deze beviel van haar tweede kind. Het kind had het ook niet overleefd. Tjaart had alleen nog maar Arie, en Wiefje had alleen nog maar Oda. Tjaart en Wiefje waren verliefd geworden op elkaar, en ze was nooit meer teruggegaan naar België, ook niet toen de oorlog was beëindigd.

Ondanks het feit dat Wiefje op de heerboerderij Ahlers opnieuw geluk had gevonden, hadden de gebeurtenissen in de oorlog een dermate grote indruk op haar gemaakt, dat ze er nu nog last van had.

Maar de oorlog was afgelopen in 1918, en dat was inmiddels alweer twintig jaar geleden, en dat was zolang geleden dat Nini zich er eigenlijk niets bij kon voorstellen. Ze kende de verhalen van haar opoe, en ze kon zich wel indenken dat het heel erg

geweest moest zijn, maar wat ze niet kon begrijpen was dat haar opoe nu nog altijd bang was voor tekorten en gebrek. Ze hadden immers genoeg. Zelfs als er geen goede oogst was geweest dit jaar, dan nog zouden ze met gemak een aantal jaren genoeg hebben om van te eten, maar de oogst was wel goed geweest dit jaar, en bovendien hadden ze tientallen koeien. En dan waren er ook nog de varkens, die vetgemest waren, en de vele kippen, die tientallen eieren per dag legden. Er was eten genoeg, en geld genoeg. Ondanks dat kreeg Wiefje maar niet de herinnering uit haar hoofd van die tijd toen ze niets meer had gehad. Daarom vroeg ze nog maar eens: “Heeft Oda echt genoeg gegeven voor de hele klas?” “Ja, opoe, dat heeft ze echt.”

Niet dat dat nodig was, want er waren meer herenboeren die meer hadden gegeven dan nodig was voor de bakker om de stoetbomen te bakken. En de andere ouders, de middenstand, had ook geld om voor hun kind een stoetboom te laten bakken. Er waren maar weinigen die het geld er niet voor hadden, een paar dagloners, maar omdat de andere ouders meer hadden gegeven, kregen ook hun kinderen een stoetboom.

Wiefje zei: “Dat hoop ik dan maar.”

Nini zuchtte inwendig.

Het was even stil. Het enige wat te horen was, waren de geluiden uit de rest van het huis. Geluiden van het personeel die druk bezig was; gekletter, geritsel en soms geroep of gelach.

In de woonkamer tikte de klok seconde na seconde weg. Wiefje keek er eens op en zuchtte dan.

Terwijl Nini verder ging met het stoppen van de gaten, keek Wiefje naar de krant. Ze had die al gelezen, maar misschien moest ze het nog eens doen, om haar gedachten af te leiden. Maar ze zou toch nergens anders aan kunnen denken dan aan Edzo.

“Wat denk je,” vroeg ze aan Nini, “zou de stoetboom niet te zwaar zijn?”

Nini keek op van de sok en zei dan: “Welnee.”

“Maar hij is zo’n piezel!”

Nu moest Nini lachen. Ja, het was waar dat Edzo met zijn zes jaren de kleinste van de klas was, maar hij was zeker geen mager kind! Hij was juist gedrongen en zag er nogal massief uit. En als hij donker keek omdat hij boos was, en zijn donkerbruine haar viel dan half over zijn ogen, dan leken zijn ogen wel zwarte, gloeiende kooltjes.

“Hij is zeker geen piezel, opoe,” zei Nini. “Hij kan de stoetboom best wel dragen. En vergeet niet dat

Koert hem komt halen!”

Koert was een van de knechten.

“Ik had hem liever zelf gehaald.”

“Dat wil hij immers niet. Anders had moeke hem wel gehaald.”

“Ik begrijp niet waarom dat jong dat niet wil...

Familie is alles...”

Nini wist wel waarom Edzo niet wilde dat Wiefje of Oda hem niet van school haalde; omdat hij dat maar onzin vond, van die vrouwen die dan over je heen bogen en je zoenden en vroegen of het wel goed met je ging en dat ze zo blij waren dat je je eerste schooldag had overleefd. Nini wist precies hoe haar moeke en opoe waren; soms wat al te bezorgd. En als iemand een hekel had aan dat soort gedrag, dan was het wel Edzo. Die kon alles zelf wel. En als hij dan toch door iemand gehaald moest worden van school, dan maar de stoere Koert! Die had armen als boomstammetjes en benen als woudreuzen. Dáár kon je tenminste mee gezien worden!

Nini grinnikte zachtjes.

“Ik zal blij zijn als hij thuis is,” zei Wiefje.

Anders ik wel, dacht Nini, maar om een heel andere reden! Ze keek op de klok. Gelukkig, het was bijna het einde van de eerste schooldag. Dan zou Edzo

thuiskomen met zijn stoetboom en dan zou Wiefje eindelijk gerust zijn.

Maar voor het zover was, kwam Oda de kamer in waar ze zaten. Het was de woonkamer, waar ze de meeste tijd doorbrachten als ze binnen waren omdat deze het beste licht had. De keuken had ook veel licht, maar daar kon je niet rustig zitten omdat de meiden altijd in de weg schenen te lopen.

De woonkamer had bovendien elektrisch licht, iets wat de keuken nog moest ontberen. Maar daar stond tegenover dat men in de keuken meestal overdag werkte, terwijl de woonkamer zowel werd gebruikt in de avonden als op donkere dagen.

Oda zei: “Nini, kom je helpen met het dekken van de eettafel?”

“Ja, moeke,” zei Nini. “Ik heb net pa’s laatste sokken klaar.”

“Dat is mooi, kind.”

Nini borg de spullen op en stond op. Ze volgde haar moeke naar de eetkamer.

Toen ze in de gang liepen, stoof Geele, de kokkin, de keuken uit en riep: “Waar is Hennie? Dat kind bezorgt me grijze haren!”

“Wat is er nu weer?” vroeg Oda.

“Ze moest de melk gaan halen, maar ze is nog steeds

niet terug. Zo kan ik geen pudding maken!”

“Och arme,” zei Oda, “maak je maar niet druk, ik ga wel even kijken.”

“En breng dan meteen wat melk mee, wil je?”

Geele, de kokkin, hield er niet van als anderen zich in haar domein ophielden, maar zelf kwam ze maar al te graag naar buiten toe gestormd om te klagen over dit of dat. Als Geele het niet kon horen, lachten ze er stiekem om, maar in haar gezicht zou niemand zoiets durven te doen.

Geele was al dertig jaar bij de familie Baas en had zich intussen bepaalde airs aangemeten en ze verklaarde altijd dat ze het beste werkte als er niemand op haar vingers stond te kijken. Ze was een geweldige kokkin en daarom pikten ze van haar vrijwel alles, maar Arie en Oda vonden ook dat je niet hooghartig met het personeel moest omgaan, maar dat je er juist vriendschappelijk mee moest omgaan.

En dat was goed gelukt, want Geele kon gewoon Oda commanderen om iets te doen. Dat zei ze nooit zo, ze gaf nooit een bevel, maar ze wist het altijd zo te draaien dat Oda voor haar draafde.

Zoals nu, bedacht Nini zich, terwijl ze toekeek hoe Oda zich op een drafje door de gang haastte

naar de achterzijde, daar waar de deur toegang gaf tot het achterste deel van de boerderij. Eerst had je er de peergang, waar al het peerdenspul stond, en daarachter de koeienstal, en daarachter de hooischuur.

Geele stond Oda na te kijken en mompelde: “Nu hoop ik maar dat de melk op tijd komt...”

Nini moest er om grinniken, maar toen Geele naar haar keek, trok ze snel haar gezicht in de plooi. Met Geele kon je beter geen ruzie krijgen, want voor je het wist, had je zout in je koffie of suiker in je erwtensoep. Maar eigenlijk had ze ook niet moeten lachen om Geele, maar om haar moeke, die zo getrouw weg was gedraafd omdat de kokkin dat had gevraagd. Het was soms net of niet Oda de vrouw van de herenboer was, maar Geele!

Nini liep verder naar de eetkamer. Daaruit bleek eens te meer dat Arie en Oda op goede voet stonden met het personeel, want het avondeten werd altijd gezamenlijk genuttigd door de familie en het personeel. Voor dat doel stond er een lange tafel in de eetkamer waar wel twintig mensen aan konden zitten. De eetkamer was eens de grote kamer geweest, waar gasten werden ontvangen, maar nu was het de eetkamer. Momenteel woonden er

zo'n vijftien mensen op de boerderij. Naast Wiefje, Arie, Oda, Nini en Edzo, woonden er nog een groot aantal personeelsleden. Er was Geele, de kokkin, er waren de twee keukenmeiden Hennie en Rie, er waren twee dienstmeiden, Willie en Yda, en er was Vogeltje, het dagmeisje. Die woonde niet op de heerboerderij Ahlers, maar ze at 's avonds wel mee. Oda had gezegd: "Wat een piezeltje!" Vogeltje was inderdaad nogal mager geweest toen ze voor het eerst kwam werken. Oda had gezegd: "Daar moet wat meer vlees op de botten."

En daarom at Vogeltje ook altijd mee. Inmiddels was ze aardig opgedikt.

Naast het vrouwelijk personeel waren er ook nog de knechten. Er waren er nu vier; Koert, Jarko, Tido en Foke. Foke was net nieuw gekomen omdat zijn voorganger, Arij, was overleden. Arij was al zeventig geweest en kon niet meer zo hard en lang werken als de jongere knechten, maar Arie had het niet over zijn hart kunnen verkrijgen om hem te ontslaan. Hij had liever een extra knecht in dienst genomen.

Nini had haar pa ervan verdacht het wel leuk te vinden om Arij om zich heen te hebben. Arij was immers meer van Arie's leeftijd dan de jonge knechten, die soms nog niet eens twintig jaar

oud waren. Met Arij kon hij het over van alles en nog wat hebben. En met Arij had hij vaak op een hooibaal gezeten om zomaar wat te kletsen, of ze hadden gezamenlijk over de velden geslenterd en hun expertise met elkaar gedeeld. Vaak ook hadden ze een sigaartje gerookt en een brandewijn met suiker gedronken na het avondeten.

Nu Arij er niet meer was, moest haar pa het daar toch wel moeilijk mee hebben, maar ze had haar pa niet op enig gemis of verdriet kunnen betrappen. Misschien had hij dat wel, maar dat liet hij dan niet merken.

Dienstmeid Yda kwam de eetkamer binnen.

“Moi,” zei Yda.

“Moi,” zei Nini, die net de grote kast had opengedaan om het tafelkleed en de servetten eruit te pakken.

Terwijl ze samen de tafel dekten, spraken ze over Edzo’s eerste schooldag op de lagere school. Yda was veertien, en dus twee jaar jonger dan Nini, maar Nini beschouwde haar meer als een vriendin dan als een dienstmeid.

“Hoe denk je dat het gegaan zal zijn?” vroeg Yda.

“Goed natuurlijk.”

“Zou hij de stoetboom niet te zwaar vinden?”

Nini moest daarom lachen. Blijkbaar maakte iedereen zich zorgen om Edzo! “Welnee,” zei ze, “hij is sterk genoeg.”

“Is Koert al op weg naar school?”

“Ik heb geen idee.”

Oda, die de eetkamer binnenkwam — ze had een kan melk aan Geele gebracht — en had gehoord wat ze zeiden, zei: “Ja, Koert is al op weg met de fiets. Als de stoetboom te zwaar is, dan kan Koert hem dragen.”

Yda zei: “Koert kan wel de stoetboom, de fiets én Edzo dragen!”

Nini grinnikte, maar Oda zei: “Ik hoop maar dat hij dat niet doet.”

Yda zette een glas neer bij een bord en zei: “Hij mag mij wel dragen!” Ze bloosde.

“Misschien doet hij dat wel,” zei Nini, “als je het hem vraagt.”

“Hem vragen?” Nu werd Yda bleek bij het idee.

“Waarom niet?” vroeg Nini. “Als je hem leuk vind, kun je toch met hem lopen?”

Yda zweeg, maar Oda zei: “Yda is nog een beetje te jong om verkering te hebben. Maar het is wel een ferme knaap. Arie heeft een goede aan hem.”

“Zijn broers zijn net zo,” zei Nini. Ze had de hele

familie wel gezien tijdens de kerkgang, op zondag. Dan kwam het hele dorp en het nabuurschap samen in de kerk. Het was altijd een uitgelezen mogelijkheid om nieuwtjes uit te wisselen, te roddelen, en ook voor de nog ongehuwde jongeren om te zien wat er zoal van het andere geslacht rondliep. Veel verkeringen waren dan ook voor de kerk, op het plein, begonnen. Sommigen zelfs in de kerk!

“Zijn broers zijn kleiner,” zei Yda. “Hij is de grootste.”

“Zijn broers zijn dan ook jonger,” zei Oda. “Die moeten nog groeien.”

Nini grinnikte om die woorden. Koert had twee broers, Gerlof en Douwe, die veertien en zeventien jaren oud waren, en ze waren beiden al ruim een meter zeventig. Als ze nog meer zouden groeien, zouden ze net zolang worden als Koert, die bijna een meter negentig was en altijd overal bovenuit stak.

De meeste jongens zouden maar wat graag ruim een meter zeventig zijn, maar de meeste jongens van de leeftijd van Gerlof en Douwe waren stukken kleiner.

De meeste mensen werden simpelweg niet zo groot.

“Maar Koert is de knapste,” vond Yda.

Nini knikte en zei dan: “Gewis.”

Ja, Koert was inderdaad de knapste. Met zijn regelmatige trekken, zijn blonde lokken en zijn groene ogen was hij de knapste van de broers — en ook knapper dan de meeste andere knechten. Gerlof en Douwe hadden wel de blonde lokken, maar niet de groene ogen. Bruine ogen bij blond haar maakten toch minder indruk.

Maar Oda zei: “Nou ja, Gerlof en Douwe kunnen ook nog bijtrekken en knapper worden.”

“Maar ze krijgen nooit zijn kleur ogen!” zei Yda.

“Misschien is Gerlof wel iets voor jou,” opperde Oda. “Die is veertien. Dat past mooi bij jouw leeftijd. Koert is al twintig, dat is veel te oud.”

“Nou,” zei Yda, die de gedachte aan Koert blijkbaar niet los wilde laten, “Swaantje van de burgemeester was anders nog maar negentien jaar oud toen ze Aike huwde, en die was al dertig.”

“Maar Aike is een jonker. Die heeft een borg achter zich staan,” zei Oda, alsof daar alles mee te verklaren was.

Nini keek naar Yda, maar Yda zei niet dat ze verliefd was op Koert. Misschien kon dat ook niet; misschien moest je elkaar dan eerst beter leren kennen.

Aangezien Yda altijd in huis werkte en Koert altijd buiten bezig was of in het achterreind, zagen ze

elkaar natuurlijk nauwelijks.

Oda overzag de gedekte eettafel en zei: “Mooi, alles is klaar. Waar is Wiefje?”

“In de woonkamer,” zei Nini.

“Ga haar dan maar halen.”

“Ik geloof niet dat ik haar hiernaartoe krijg.”

“Hoezo niet?”

“Omdat ze op Edzo zit te wachten.”

“Die komt vanzelf wel.”

“Ja, dat zei ik ook al, maar ze wil het toch eerst zelf zien.”

Vanuit de woonkamer kon je de weg zien, maar vanuit de eetkamer niet.

“Ze weet dat we altijd eten nadat Edzo uit school is gekomen.”

“Ze zal heus wel komen — nadat ze met eigen ogen heeft kunnen zien dat Edzo veilig thuis is gekomen met zijn stoetboom.”

Oda zei tegen Yda: “Als jij de mannen gaat halen, dan ga ik wel naar Wiefje toe.”

Oda verliet de eetkamer, maar Nini wist dat ook Oda niet in staat zou zijn om Wiefje naar de eetkamer toe te lokken. Pas als Edzo thuis was gekomen met zijn stoetboom, dán pas zou Wiefje naar de eetkamer gaan!